

Anna Bisaga

Uniwersytet Opolski

CELE AUTONOMICZNE GOSPODARSTW ROLNYCH PODSTAWĄ TRANSFORMACJI ICH TRADYCYJNYCH FUNKCJI

AUTONOMIC AIMS OF AGRICULTURAL HOUSEHOLDS AS THE BASIS OF TRANSFORMATION OF THEIR TRADITIONAL FUNCTION

Słowa kluczowe: cele gospodarowania, specyficzne aktywa gospodarstw rolnych, proces decyzyjny, struktury koordynacyjne, zarządzanie funkcją środowiskową

Key words: the aims of administration, specific assets of the agricultural households, decision process, coordinating structures, the management of the environmental structure

Synopsis. Artykuł stanowi próbę wyjaśnienia mechanizmu wyboru celów autonomicznych gospodarowania przez rolników z Opolskiego. Pokazano, że w tym procesie konkurują ze sobą: rynek, państwo i gospodarstwa domowe. Wskazano na rolę struktur pośredniczących pomiędzy zainteresowanymi stronami w wyborze tych celów. Potwierdzono także, że dzięki nowym zasadom polityki rolnej nawet intensywnie produkujące gospodarstwa nie muszą stanowić zagrożenia dla środowiska.

Wstęp

Powszechny, w związku z kryzysem finansowym i równoległym do niego kryzysem żywnościowym, postulat endogenizacji rozwoju wymaga wyjścia poza paradygmat ekonomii neoklasycznej. W nurtach alternatywnych takich, jak: nowa ekonomia instytucjonalna, ekonomia złożoności i ekonomia ewolucyjna, wskazuje się na rolę instytucji, wiedzy i innowacji jako czynników rozwoju, także w tzw. sektorach schyłkowych, do których jeszcze nie tak dawno zaliczano rolnictwo. W badaniach, które wykraczają poza tradycyjną ekonomikę rolnictwa podejmowane są próby operacjonalizacji kategorii kapitału instytucjonalnego, albo przesądzeń tej kategorii w postaci pojęcia „lokalności instytucji”. W obydwu przypadkach zakłada się, że to co jest opisywane przez obydwie konstrukty teoretyczne może wzmacniać procesy rozwojowe, przykładowo może przyspieszać procesy konwersji specyficznych zasobów pozostających w dyspozycji gospodarstw rolnych w ich specyficzne aktywa, przez co określać charakter możliwych transakcji rynkowych i instytucjonalnych, a także decydować o dostępie do różnych struktur koordynacji rynkowej. Może też być zachętą do realizacji nowych funkcji wynikających z europejskiego modelu rolnictwa. Postulowany w tych pojęciach wpływ otoczenia instytucjonalnego równoważącego się z wartościami, rutynami, etosem pracy, etc., na zachowania produkcyjne kierowników gospodarstw rolnych wymaga pokazania sprzężeń, które zachodzą w wyniku takiego oddziaływania. Wydaje się, że należy ich poszukiwać w procesie definiowania celów gospodarowania. Przekraczanie paradygmatu ekonomii neoklasycznej w tym obszarze sprawia, że prawomocne staje się pytanie o inne, poza powszechnymi (zysk, dochód), cele działalności gospodarczej. Według Żegara [2010] nie jest to łatwe, ponieważ uznanie chciwości jako głównej cechy natury ludzkiej sprawia, że mechanizm ekonomiczny maksymalizacji funkcji celu identyfikowany jest zgodnie z jednym kryterium, kosztem pozostałych. Już badania Majewskiego i Ziętary [1997] wskazywały, że: „rolnicy w swojej działalności gospodarczej realizują większą liczbę celów”.

Pytanie o cele realizowane przez rolników w gospodarstwach rodzinnych wydaje się być motorem transformacji ekonomiki rolnictwa w ekonomię agrarną bądź agroekonomię. Piśmiennictwo w tym obszarze dostarcza wiele analiz atrybutów gospodarstw rolnych, które mogą zapewnić im realizację celów powszechnych takich, jak: specjalizacja, wielostronność, korpuskularność technologii, wykorzystanie efektów zewnętrznych sieci, renty instytucjonalne i inne. Atrybuty te można także rozpatrywać jako funkcję celów autonomicznych gospodarstw rolnych. Nawiązując do nowej ekonomii instytucjonalnej oraz teorii kompetencji i zasobów Penrose [1959] przez cele autonomiczne będziemy rozumieć takie cele, które gospodarstwo rolne może realizować lepiej niż jakakolwiek inna instytucja czy organizacja

gospodarki. Poprzez wiązki tych celów gospodarstwa rolne mogą stać się wielofunkcyjne w znaczeniu właściwym dla europejskiego modelu rolnictwa. Analiza tych celów pozwala na sformułowanie pewnych założeń dotyczących gospodarstw rodzinnych, jako podmiotów gospodarczych:

- gospodarstwo rolne stanowi unikalne połączenie zasobów i kompetencji w celu zawierania transakcji; w tym znaczeniu jest to wiązka kontraktów wewnętrznych i zewnętrznych, rynkowych i instytucjonalnych,
- unikalność gospodarstw rolnych wyraża się w celach autonomicznych, które decydują o różnym stopniu przedsiębiorczości ich kierowników; przyjęcie tych celów wymaga endogenizacji wielu możliwości pozwalających na alokację, kreację i rewitalizację zasobów, podział dochodu oraz realizację wartości.

Artykuł jest próbą identyfikacji tych autonomicznych celów towarowych gospodarstw w regionie opolskim, które pozwalają na ich transformację w kierunku europejskiego modelu rolnictwa. Szczególną uwagę zwrócono na rolę struktur koordynacyjnych i usług zastępstwa zarządczego.

Material i metody badań

W opracowaniu wykorzystano materiał empiryczny uzyskany w ramach realizacji projektu: „Endogenne i egzogenne warunki trwałego rozwoju towarowych gospodarstw rolnych regionu opolskiego” [Bisaga i in. 2010]¹, który porównano z danymi pochodzącymi z wcześniejszych edycji badań nad zmianami w organizacji i produktywności towarowych gospodarstw rolnych województwa opolskiego [Sokołowska i in. 2006]. Badania przeprowadzono metodą wywiadu kwestionariuszowego w 150 towarowych gospodarstwach rolnych regionu opolskiego na początku 2004 r. i w 150 gospodarstwach pod koniec 2008 r. W wyborze próby uwzględniono skupiska gospodarstw o intensywnej i średnio intensywnej produkcji rolnej, warunki przyrodniczo-glebowe oraz strukturę produkcji rolniczej w regionie.

Wyniki badań

Rolnictwo w pełni powiązane z całą gospodarką, musi wykorzystywać zasoby na podobnym poziomie efektywności, co inne sektory. Jednak w okresie transformacji systemowej wysokie koszty transakcyjne, jakie płacono rolnictwo obniżały efektywność ekonomiczną gospodarstw cechujących się nawet wysoką produktywnością. Według Grzelaka [2008] dynamika dochodów nie nadąża za zmianami w aktywności ekonomicznej gospodarstw rolnych. Dodatkowo zintegrowane z rynkiem rolnictwo, ze względu na specyfikę produkcji, podatne jest na ryzyko bardziej niż inne sektory. Pełne wpiśnięcie tego sektora do gospodarki wymaga nie tylko reorganizacji produkcji w gospodarstwach, ale także zmian w organizacji rodziny i zależnościach pomiędzy warsztatem rolnym i gospodarstwem domowym.

Ta ostatnia zmiana wydaje się być niezwykle istotna i powinna zbliżać gospodarstwa rolne do innych warsztatów produkcyjnych, np. małych i średnich przedsiębiorstw. Czy zmiana ta wyraża się w innej hierarchii celów gospodarowania? Według Tomczaka [2005]: „w ogólnych procesach rozwojowych współczesnych społeczeństw siły i uwarunkowania odnoszące się do „ekonomii rodziny” (np. potrzeba kształcenia młodych generacji) i siły ekonomii gospodarstwa domowego (np. relacje pomiędzy dochodem a nakładem i uciążliwością pracy), działają z coraz większą intensywnością, powstaje presja na zwiększenie świadczeń gospodarstwa produkcyjnego na rzecz gospodarstwa domowego i ekonomii rodziny”.

Wieloczynnikowy charakter funkcji celów w gospodarstwach rolnych został już zauważony kiedy kształtowała się ekonomika rolna. Pod tym względem niewiele się zmieniło, co pokazały badania Majewskiego i Ziętarey [1997]. Badania przywołanych autorów i dane uzyskane w trakcie realizacji prezentowanego projektu badawczego, potwierdzają tezę Buchanana i Musgrave [2005], że jednostki dążą ostatecznie do sfinalizowania interesu ekonomicznego, choć – inaczej niż w teoriach neoklasycznych – ów cel nadrzędny jest odnoszony do innych, pozaekonomicznych wartości, za które jednostka czuje się odpowiedzialna.

Hierarchia celów użytkowników towarowych gospodarstw rolnych w Opolskiem od momentu integracji z UE nie ulega zmianom. Na pierwszym miejscu respondenci wskazywali utrzymanie rodziny, na drugim miejscu stawiane było wykształcenie dzieci, na trzecim miejscu wskazywano stabilizację materialną, a następnie inwestycje w gospodarstwie. Na ostatnim miejscu wśród celów gospodarowania rolnicy wymieniali inwestycje w budynki mieszkalne. Metoda badań Majewskiego i Ziętarey [1997], aby cele gospodarowania zestawiać parami była inspiracją do odróżnienia celów gospodarowania od kryteriów sukcesu. Badani mogli wskazać dwa główne kryteria. W rezultacie na pierwszym miejscu wskazano zysk (89%), a następnie w kolejności: udział w rynku (49%), zadowolenie odbiorców (27%), zapewnienie sukcesji w gospodarstwie (21%) oraz prestiż agrobiznesmena (5%).

¹ Projekt realizowany na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Opolskiego pod kierunkiem Sokołowskiej (we współpracy z Bisagą i Szwiecem 2010), finansowy ze środków na naukę w latach 2008-2010 jako projekt badawczy.

Jeżeli w przypadku zarządzania warsztatem produkcyjnym użytkowników towarowych gospodarstw rolnych w regionie opolskim cechuje dążenie do maksymalizacji (silna forma racjonalności) to w relacjach z pozostałymi elementami omawianej triady (tj. ekonomią rodziny i ekonomią gospodarstwa domowego) widoczna jest, tzw. „ograniczona racjonalność” definiowana w nowej ekonomii instytucjonalnej, jako orientacja na oszczędne gospodarowanie. Oszczędzanie dotyczy procesów decyzyjnych występujących w całej triadzie. Napięcie między tymi typami racjonalności będzie skutkowało zmianą w identyfikacji charakteru gospodarstwa rolnego przez ich kierowników. Nadal 59% badanych uważało, że jednostka produkcyjna, którą kierują jest najbardziej zbliżona do gospodarstwa chłopskiego, 16% – do małego i średniego przedsiębiorstwa, 5% – do farmy, natomiast aż 20% ma trudności z określeniem statusu swojego warsztatu produkcyjnego. Sposób, w jaki jest kwalifikowany rolniczy warsztat produkcyjny świadczy nie tylko o formie jego organizacyjnego i instytucjonalnego wyodrębnienia, ale także ujawnia potrzeby związane ze specjalizacją posiadanych przez gospodarstwo rolne zasobów.

W warunkach transformacji modelu rolnictwa kwestia specyficzności aktywów w rolnictwie nabiera nowego wymiaru. Zegar [2007] wprowadza tu rozróżnienie na rolnictwo produkujące „za pomocą przyrody” i „w przyrodzie”. Centralnym zagadnieniem, związanym z postępem w rolnictwie nowego typu staje się taka technologia, która minimalizuje negatywne efekty zewnętrzne, pomnaża natomiast dobrostan środowiska, roślin i zwierząt, zapewniając jednocześnie efektywność ekonomiczną gospodarowania. Potwierdzają to prezentowane badania. W rankingu wiedzy potrzebnej rolnikom zarówno w edycji badań z 2004 r., jak i na podstawie wywiadów przeprowadzonych w 2008 r. użytkownicy towarowych gospodarstw rolnych wskazywali przede wszystkim na wiedzę o nowych technologiach produkcji (w 2004 r. – 25% wskazań, w 2008 r. – 30%). Wiedza ta dotyczy głównie nowych odmian roślin i nowych ras zwierząt, nowych preparatów służących do ochrony roślin, zintegrowanych systemów produkcji, zarządzania jakością i bezpieczeństwem surowców rolnych.

W oparciu o przeprowadzone badania można także stwierdzić, że dzięki nowym zasadom WPR nawet intensywna produkcja rolna nie musi stanowić zagrożenia dla środowiska. Decyduje o tym stopień poinformowania użytkowników towarowych gospodarstw rolnych w regionie o wymaganiach zasady współzależności i ich przestrzeganie w działalności produkcyjnej. W Opolskiem jest on wysoki – 63% badanych potwierdziło ich znajomość, 33% zaprzeczyło, a 4% respondentów miało trudności z oceną swojej wiedzy w tym zakresie. Spośród osób dobrze poinformowanych o zasadzie współzależności, 82% respondentów opowiadało się za koniecznością pełnego jej wdrożenia, jak w starych krajach UE. Najwięcej argumentów zaprzeczających takiej potrzebie pochodzi z gospodarstw hodowlanych, a więc tych, gdzie wymogi dotyczące dobrostanu zwierząt już są obligatoryjne, co wiąże się z dużymi nakładami w specyficzne aktywa o charakterze środowiskowym.

Różnice w ocenie wymagalności zasady współzależności w opolskim rolnictwie przekładają się na ocenę skutków środowiskowych spowodowanych zmianami produkcji rolniczej w regionie. W opinii 41% badanych dzięki praktykom dobrej kultury rolnej wpływ rolnictwa na środowisko nie będzie taki szkodliwy, jak w przypadku jego industrialnej intensyfikacji. Niewielka grupa respondentów (9%) uważa nawet, że dzięki nowym sposobom gospodarowania stan środowiska naturalnego, krajobrazu i bioróżnorodności znacznie się poprawi, ale nade wszystko zachowane zostaną tradycyjne odmiany roślin i ras zwierząt (14% wskazań). Poglądy te wyrażane są głównie przez rolników uczestniczących w realizacji różnych instrumentów programów rolnośrodowiskowych.

Od momentu akcesji uczestnictwo w tych programach wykazuje drugą, po produkcji na cele energetyczne dynamikę wzrostu. W pakiecie „Rolnictwo zrównoważone” uczestniczyło 9% badanych, natomiast zamiar uczestnictwa zgłaszało 33%. W działaniach związanych z ochroną gleb i wód bierze udział 15% respondentów, a zamiar ich podjęcia deklaruje 27%.

W nowej, kształtującej się ekonomii agrarnej poziom cen traktowany jest przez badanych rolników jako podstawowy czynnik określający wielkość ich dochodów, jednak coraz bardziej dostrzegany jest problem efektywności produkcji – obniżenie kosztów produkcji zajmuje drugie miejsce. W obniżaniu kosztów istotną rolę odgrywa substytucja środków produkcji. Wydaje się, że właśnie dlatego w rankingu wiedzy potrzebnej rolnikom użytkownicy towarowych gospodarstw rolnych wskazywali na pierwszym miejscu na wiedzę o nowych technologiach produkcji. Dzięki poprawie sprawności technologicznej warsztatów produkcyjnych, rolnicy zamierzają osiągnąć wzrost produkcji (trzecie miejsce w rankingu), a dzięki poprawie jakości – wzrost sprzedaży (czwarte miejsce). Dopłaty bezpośrednie jako źródło poprawy dochodowości gospodarstw klasyfikowane są na piątym miejscu, a dodatkowa działalność na ostatnim.

W regionie opolskim prawie połowa rolników (49%) stwierdzało, że na strukturę i wielkość ich produkcji w sposób istotny wpływa struktura kompleksu żywnościowego w regionie. W przypadku produkcji na cele energetyczne, którą zainteresowanych było 59% respondentów, determinanta ta nie występuje. Rynek surowców do produkcji biopaliw jest regulowany i obowiązują na nim powiązania

kontraktacyjne. Warunkiem do jego dostępu jest próg wielkości produkcji surowców oraz współudział w zarządzaniu zapasami. Dzięki trwałej gwarancji uzyskiwania przez gospodarstwo dochodów z tego rodzaju działalności, które tylko przez pewien okres związane były z dopłatami do tego rodzaju produkcji, rynek ten wprowadza innowacje instytucjonalne konieczne także na innych rynkach rolnych – integrację pionową i poziomą oraz sieci współpracy, również w celu dyfuzji technologii i wiedzy o nowych odmianach roślin uprawnych.

W definiowaniu celów autonomicznych gospodarstw rolnych dużą rolę ma do spełnienia kapitał społeczny obszarów wiejskich i społeczno-przestrzenne sieci rolników kształtujące się w procesie rozwoju regionalnego. Widoczny jest także ich wpływ na zachowania produkcyjne użytkowników towarowych go-

Tabela 1. Usługi zastępstwa zarządczego realizowane dla gospodarstw rolnych regionu opolskiego
Table 1. The services of managing replacement realised for agricultural households of the Opole region

Kategoria usługi/ <i>The category of service</i>	Korzystający [%]/ <i>Benefiters in [%]</i>	Główne instytucje świadczące pomoc/ <i>Main institutions providing assistance</i>
1. Wypełnianie wniosków i kompletowanie dokumentów na potrzeby programów unijnych/ <i>Filing applications and completing documents for the use of EU programmes</i>	76	ODR, OODR, ARiMR, ARR, Izba Rolnicza (IR), firmy konsultingowe, osoby prywatne, agroiinternet/ <i>ODR (Agricultural extension centre), OODR (Agricultural extension centre of Opole region), ARiMR (The Agency for the Restructuring and Modernisation of Agriculture), ARR (Agricultural Market Agency), Izba Rolnicza (Chamber of Agriculture), consulting companies, private people, Agroiinternet</i>
2. Doradztwo, konsulting, szkolenia/ <i>Advising, consulting, schooling</i>	68	ODR, OODR, IR, ARiMR, ARR, firmy konsultingowe, firmy handlowe/ <i>ODR, OODR, IR, ARiMR, ARR, consulting companies, trading companies</i>
3. Przygotowanie planów inwestycyjnych, planów rozwoju gospodarstw/ <i>Preparation of investment plans, plans of development of the households</i>	36	ODR, firmy konsultingowe, IR, ARiMR/ <i>ODR, consulting companies IR, ARiMR</i>
4. Pomoc w sporządzeniu wniosku kredytowego/ <i>Help with preparation of a loan application</i>	49	ODR, OODR, banki/ <i>ODR, OODR, banks</i>
5. Udzielenie kredytu, pożyczki/ <i>Granting loans and credits</i>	59	ODR, OODR, banki/ <i>ODR, OODR, banks</i>
6. Wprowadzanie nowych technologii, produktów, usług/ <i>Introduction of new technologies, products and services</i>	22	ODR, firmy konsultingowe, ARiMR, firmy handlowo-dystrybucyjne/ <i>ODR, consulting companies, ARiMR, trade and transport companies</i>
7. Pomoc w sprzedaży i marketingu (promocja, wyszukiwanie partnerów w biznesie, procesy integracji i kooperacji)/ <i>Help with the sales and marketing (promotion, finding partners in business, processes of integration and cooperation)</i>	6	ODR, zakłady przetwórcze, firmy handlowe, grupa producentów rolnych/ <i>ODR, converting companies trading companies, a group of agricultural producers</i>
8. Planowanie, organizacja i zarządzanie produkcją rolną lub pozarolniczą/ <i>Planning, organisation and management of the agricultural production or extra-agricultural</i>	9	ODR/ <i>ODR (Agricultural extension centre)</i>
9. Certyfikowanie, systemy kontroli i zapewnienia jakości/ <i>Certifying, systems of control and quality security</i>	5	ODR, ośrodki/jednostki branżowe/ <i>ODR, branch units/centres</i>
10. Inne formy pomocy (np. pomoc w powiększeniu gospodarstwa)/ <i>np. pomoc w powiększeniu gospodarstwa/Other forms of assistance (e.g. assistance with the expansion of the household)</i>	13	ODR, ANR, bank, ARR, ARiMR/ <i>ODR, ANR (Agricultural Property Agency), bank, ARR, ARiMR</i>

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

spodarstw rolnych. Zagadnienie to ograniczone zostanie wyłącznie do mechanizmu podejmowania decyzji. Z przeprowadzanych badań wynika, że samodzielnie bez konsultacji decyzje podejmuje 7% kierowników gospodarstw rolnych. W rankingu osób, z którymi warto przedyskutować przyszłe decyzje badani rolnicy wymieniają na pierwszym miejscu rodzinę (41%), co pokazuje na silny związek wyborów produkcyjno-ekonomicznych z celami gospodarowania i nie potwierdza procesu separacji gospodarstwa domowego i warsztatu produkcyjnego rolnika. Następnymi miejscami w rankingu zajmują doradcy rolni (18%) i rolnicy, którzy odnoszą sukcesy produkcyjne i ekonomiczne (15%). Tradycyjnie respondenci wskazują też na przyjaciół i znajomych, z którymi radzą się przed podjęciem decyzji (14%). Po raz pierwszy w badaniach odnotowano, jako osoby służące radą, przedstawicieli handlowych przedsiębiorstw agrobiznesu (4%). Prezentowane dane pokazują, że rolnicy Opolszczyzny nabyli umiejętności zabezpieczania swoich korzyści przez uczestnictwo w różnych strukturach społecznych. Nie dziwi wysoka ranga w tych relacjach, jako osób centralnych, rolników odnoszących sukcesy. W okresie po akcesji do UE silne powiązania są coraz częściej budowane z doradcami rolnymi. Jednostki doradztwa rolniczego postrzegane są nie tylko jako źródło wiedzy i informacji, badani widzą ich rolę również w rozwoju wsi i rolnictwa.

W operacjonalizacji celów gospodarstw rolnych mogą pomóc także usługi zastępstwa zarządczego, co w znacznym stopniu powinno obniżyć koszty transformacji gospodarstwa rolnego w wielofunkcyjne. W tabeli 1 przedstawiono kategorie usług, które mogą się przyczynić do bardziej odważnego formułowania celów autonomicznych gospodarstw rolnych.

Wśród usług dotyczących transakcji instytucjonalnych dominuje wypełnianie wniosków i kompletowanie dokumentów na potrzeby programów unijnych. Usługi takie świadczyły głównie ODR i OODR, ARiMR, ARR oraz izby rolnicze. Wskazywano także na osoby i firmy prywatne a także Agointernet. Z usług takich skorzystało 76% badanych.

Drugie miejsce zajmują usługi doradcze, konsultingowe i szkoleniowe (68% wskazań). W tym przypadku centralne miejsce zajmują także ośrodki doradztwa rolniczego i inne instytucje publiczne. Wśród firm prywatnych zauważono obecność innych ogniw agrobiznesu: OSM, zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego, firm handlowych oraz Agointernetu.

O udzielenie kredytu lub pożyczki występowało 59% badanych rolników. Banki spółdzielcze redukują głównie koszty transakcyjne związane z procedurami udzielania kredytów. Instytucje te także służą pomocą w wypełnianiu wniosków kredytowych. Jednak pierwsze miejsce wśród świadczących ten rodzaj usług zajmują ośrodki doradztwa rolniczego. Pomoc w sporządzeniu wniosku kredytowego uzyskało 49% badanych.

Stawiany przez Komisję Europejską wymóg planowania działalności inwestycyjnej i rozwojowej był wspierany głównie przez ODR-y. Inne instytucje realizowały to zadanie sporadycznie. Plany takie przygotowywało 36% badanych.

Transakcje wewnętrzne wiążą się głównie z mobilizacją zasobów i wdrażaniem nowych technologii. Z pomocy w tym zakresie skorzystało 22% badanych rolników. Usługi zastępstwa zarządczego świadczyli głównie doradcy rolni, ale aktywność wykazywały także różne ogniwa łańcucha dostaw żywności i zrzeszenia branżowe. Orientacja rolnictwa regionu opolskiego na łańcuchy dostaw żywności i agroenergetyczne będzie zwiększać aktywność tych ogniw na zachowania produkcyjne użytkowników towarowych gospodarstw rolnych.

W Opolskiem usługi z zakresu planowania, organizacji i zarządzania produkcją rolną lub pozarolniczą nie są jeszcze powszechne. Dotyczyły one 9% respondentów. Usługi takie świadczyły ODR-y, grupy producentów rolnych i ogniwa łańcucha dostaw żywności.

Kontrakty zewnętrzne gospodarstw są głównie wspierane poprzez pomoc w sprzedaży i marketingu oraz usługi związane z wdrażaniem systemów zarządzania jakością. W pierwszym przypadku dotyczyły one 6% badanych, w drugim – 5%. W przypadku tego typu usług większą aktywność wykazują ogniwa dostaw żywności, grupy producenckie, jednostki badawcze i certyfikacyjne.

Podsumowanie

Analiza danych dotyczących zachowań produkcyjnych użytkowników towarowych gospodarstw rolnych z Opolskiego potwierdza fakt transformacji rolnictwa regionu w kierunku europejskiego modelu rolnictwa. W typie rolnictwa o intensywnym charakterze produkcji rośnie znaczenie struktur koordynacyjnych i usług zastępstwa zarządczego. W badanym okresie dotyczyły one przede wszystkim transakcji zewnętrznych zarówno rynkowych, jak też instytucjonalnych. Potwierdza to mechanizm generowania decyzji, na które z jednej strony mają wpływ ekonomika rodziny i ekonomika gospodarstwa domowego, z drugiej cele powszechne gospodarstw rolnych postrzegane jako kryteria sukcesu (większy zysk, udział w rynku, zadowolenie odbiorców).

Inną istotną zmianą ujawnioną w procesie generowania decyzji jest przejmowanie funkcji „osób centralnych” w dyfuzji postępu agrotechnicznego i agrobiologicznego przez doradców rolnych i ogniwa łańcuchów dostaw żywności. Świadczy to, że rutyny upowszechniane przez rolników osiągających sukcesy są coraz częściej zastępowane przez rutyny innowacyjne.

Literatura

- Bisaga A., Sokółowska S., Szwiec P.** 2010: Endogenne i egzogenne warunki trwałego rozwoju towarowych gospodarstw rolnych regionu opolskiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Buchanan J. M., Musgrave R. A.** 2005: Finanse publiczne a wybór publiczny. Dwie odmienne wizje państwa, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa, 93.
- Grzelak A.** 2008: Związki gospodarstw rolnych z rynkiem w Polsce po roku 1990. Próba określenia intensywności i efektywności. Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań, 107.
- Majewski E., Ziętara W.** 1997: System celów w rolniczych gospodarstwach rodzinnych. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 6, 29-43, 41.
- Penrose E.** 1959: *The Theory of Growth of the Firm*. John Wiley & Sons, New York.
- Sokolowska S., Bisaga A., Szwiec P.** 2006: Zmiany w organizacji i produktywności rolnictwa indywidualnego w procesie integracji z Unią Europejską. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Tomczak F.** 2005: Gospodarka rodzinna w rolnictwie. Uwarunkowania i mechanizmy rozwoju. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, 332.
- Williamson O. E.** 1998: *Ekonomiczne instytucje kapitalizmu*. PWN, Warszawa, 58.
- Zegar J. S.** 2010: *Ekonomika rolnictwa versus ekonomia agrarna*. [W:] *Wież i rolnictwa w procesie zmian. Rolnictwo w nowym otoczeniu rynkowym i instytucjonalnym*. (red. S. Sokółowska, A. Bisaga). Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 17.
- Zegar J. S.** 2007: Przesłanki nowej ekonomiki rolnictwa. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 4.

Summary

The article tries to explain the mechanism behind the choice of autonomic aims in running of agricultural households by farmers in Opole region. It has been shown that such elements as: market, the state and households compete with one another in that process. The role of structures amongst the parties involved as far as the choice of these aims is concerned has been pointed out. It has also been proved that thanks to the new rules of agricultural policy even the most intensely producing households do not have to be a threat to environment.

Adres do korespondencji:

dr Anna Bisaga
Uniwersytet Opolski
Wydział Ekonomiczny
ul. Ozimska 46a
45-058 Opole
tel. (77) 401 68 80
e-mail: abisaga@uni.opole.pl